

דרך אגדה

ביטאון המרכז להוראת האגדה
מכללת אפרתה

יג

הפיוט

שמונה פיוטים לאידועים ליחיא בן מִפְּצֵל

יוסף יובל טובי

עורכים

אפרים חזן וסיגלית רוזמרין

הוצאת אפרתה

מיסודה של מכללת אפרתה

ירושלים, תשע"ו (2016)

ועדת המערכת

ד"ר צבי גסטוירט, ד"ר יהודית הנשקה, הרב ד"ר אבי וולפיש,
פרופ' אפרים חזן, ד"ר גבריאל חיים כהן, פרופ' חיים מיליקובסקי,
ד"ר מרדכי סבתו, ד"ר ציון עוקשי, פרופ' רלה קושלובסקי,
פרופ' ישראל רוזנסון, פרופ' מיכאל רוזנק,
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

ד"ר סיגלית רוזמרין, רכזת פרסומי המכללה
חנה פורטגנג

מזכירת המערכת

שלומית זמיר

ISSN: 1565-0529

©

כל הזכויות שמורות להוצאת אפרתה

מיסודה של מכללת אפרתה

רח' בן יפונה 17

ת"ד 10263 ירושלים 9110201

מס' טל': 02-6717744; מס' פקס: 02-6738660

דוא"ל: efrata@emuna-efrata.ac.il

תוכן העניינים

5	דבר העורכים	
7	'שופך שיחי' – קדושתא על חילות הנמצרים לרשב"ץ	אתי בן־סעדון
31	'אביר אזרחים לאור עולם כְּיָצָא' קדושתא לראש השנה קרוב לוודאי מאת מנחם המאירי	בנימין בר־תקוה
67	'פורים אָדום' – מערכת פיוטים של קהילת אלג'יר לפורים שני	אפרים חזן ורחל חייטין־משיח
151	שמונה פיוטים לא־ידועים ליחיא בן מֶפְצֵל	יוסף יובל טובי
175	מבחר קינות לנפטרים מתוך הקובץ 'נאות מדבר' לרבי רפאל אהרן מונסוניגו	תמר לביא
201	הפיוט 'אדון מועד כתקח מישרים לשפוט בְּתַעֲצָמִיקָה' בזיקתו למדרשים ולדברי אגדה	תמר לביא ויהושפט נבו
223	פאנל פורים בבית הכנסת בדורא אירופוס בראי המדרש והשיח הבין־דתי	יעל מאלי
261	רבי יוסף מקרטוש – אגדות ופיוטים	ישראל רוזנסון

רשימת המשתתפים בחוברת

אוניברסיטת בראילן	ד"ר אתי בן־סעדון
אוניברסיטת בראילן	פרופ' (אמריטוס) בנימין בר־תקוה
אוניברסיטת בראילן	פרופ' (אמריטוס) אפרים חזן
מכללת לוינסקי	פרופ' רחל חיטין־משיח
אוניברסיטת חיפה	פרופ' יוסף יובל טובי
המכללה האקדמית חמדת הדרום והמכללה האקדמית גבעת וושינגטון	ד"ר תמר לביא
מכללת אפרתה	יעל מאלי
אוניברסיטת חיפה	ד"ר יהושפט נבו
מכללת אפרתה	פרופ' ישראל רוזנסון

שמונה פיוטים לאידועים ליחיא בן מפצל

יוסף יובל טובי

מבוא

שירת תימן שלמן המאה ה־16 ואילך מתועדת היטב בכתבי היד התימניים, אף שאך חלקה ראה אור הדפוס ועוד פחות מכך נחקר. עלומה עוד יותר שירת תימן שעד המאה ה־16, הן משום שרק מעטים מכתבי היד הקדומים שרדו והן משום שיצירת משוררים מאוחרים ביחס דחתה את זו של קודמיהם. העדויות הקדומות ביותר שבידינו ליצירת שירה עברית בתימן הן מן המאה ה־12, בעיקר מזו של סעיד בן מרחב ודניאל בירב פיומי!¹ והנה בקובץ תימני קדום של פיוטי סליחות לאשמורות² וליום כיפור השמור בספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק (סי' 3020) נעתקו ברצף אחד שמונה פיוטים לפייטן בשם יחיא בן מפצל;³ למיטב ידיעתי הפיוטים ומחברם אינם ידועים מכל מקור אחר. בכתב היד 128 דפים בתבנית 1/16, והוא כולל את סדר הסליחות שנוהגים יהודי תימן לומר בסוף תפילת שחרית ביום כיפור, בין ברכת 'שים שלום' לקדיש 'תתקבל' שלאחר תפילה זו. יש עניין מיוחד בציון שבראש כתב היד כי הוא נועד לאשמורות וליום כיפור, שכן הסדר המקובל בקרב יהודי תימן זה מאות שנים בעבור לילי אלול ועשרת ימי תשובה מועתק למעשה מסידורים שנדפסו באיטליה במאה ה־16 כמנהג יהודי ספרד.⁴

סדר זה כולל שני חלקים: האחד – פיוטים, בעיקר מפייטני ספרד, ובראש כולם יהודה הלוי, אך גם אחרים כאבן גבירול, יצחק אבן גיאת, משה אבן עזרא, אברהם אבן עזרא ושמואל הנגיז; והאחר – נצד אלרחמים (סדר הרחמים), שעיקרו פיוטים המבוססים על מילת הענייה 'רחמנא', ו'מרנות', כלומר פיוטים הפותחים במילה 'מרן' ורובם לפייטני תימן

1. על שני אישים אלו ועל פיוטיהם ראו טובי, תשנ"א, עמ' 16-19.

2. 'אשמורות' הוא המונח המקובל בקרב יהודי תימן בעבור סדר הסליחות המיועד ללילי חודש אלול וללילי הימים שבין ראש השנה ליום כיפור.

3. חובה נעימה היא לי להודות בזה למנהל הספרייה הרב ג'רי (זכריה) שוורצברד ולמנהל אוסף כתבי היד והספרים הנדירים מר דוד וקטל, שנהגו עמי בעין יפה ובאדיבות, כשהתארחתי כפרופסור אורח בבית המדרש לרבנים בניו יורק בשנת תשס"ה.

4. ראו טובי, תשס"א, עמ' 56.

הקדומים, וכן י"ג מידות הנאמרות שלוש פעמים ('שמו"ת' – שניים מקרא ואחד תרגום, כלומר תרגום אונקלוס) ונוסח נפילת אפיים. י"ג מידות ונפילת אפיים הם הקטעים המחויבים היחידים בכל הסדר הזה, ואילו כל הפיוטים – ה'רמנות', ה'מרנות' ובוודאי פיוטי ספרד אינם מובאים אלא לבחור מתוכם כרצון המתפללים, כפי שצינו עורכי התכלאלים (סידורי התפילה התימניים) בלשונות שונים, כגון לפני פיוטי הסליחות המועתקים מתוך דיואן יהודה הלוי: "ויג'ב מא אראד מן האדא אלאק[א]ויל מן דיואן יהודה הלוי זצ"ל" (ויאמר אשר ירצה מן הפיוטים הללו וכו');⁵ או לפני 'נצד אלרחמים': "פאדא פרג אן יג'יב מא אראד מן האדא אלאקאויל פליג'ב האדא אלתדמע והוא מגמוע לבעץ אל[עלמא]" (וכאשר יסיים לומר מה שרצה מן הפיוטים הללו [אלו שבחלק הראשון] יאמר את הזלת הדמעות הזאת והוא קובץ לאחד החכמים);⁶ וכן בנוגע ל'מרנות': "ויאמר מן המרנות מה שהוא רוצה".⁷ החלק הראשון מסדר הסליחות שבסוף שחרית של כיפור נקבע גם לאחר תפילת ערבית בליל כיפור, אך לא כחלק ממנה אלא לאחר אמירת קדיש תתקבל. אמירת הסליחות במועד זה פחות מחייבת, והיא כוללת פיוטים מועטים בלבד אף שהלקט העשיר של הסליחות מתפילת שחרית מוצע גם לליל כיפור. עובדה זו באה לידי ביטוי בנוסח הציורי כלשהו באשר לאמירת הסליחות במועד ההוא: "ואח"כ אומר סליחות כפי כחו".⁸

החלק השני שצינו הוא החלק הקדום בסדר הסליחות שבסוף תפילת שחרית ומקורו בבבל,⁹ שכן מצינו כדוגמתו בסידור רב סעדיה גאון, ואילו החלק הראשון נתקבע ברבות הימים לאחר שהמתפללים הוסיפו לסדר הקדום פיוטים משל משוררי ספרד. נראה אפוא שהחלק הראשון החל להתגבש רק במחצית השנייה של המאה ה'12, כלומר לאחר שנפוצו בתימן פיוטי יהודה הלוי. יש לציין שפיוטי ספרד חדרו לנצד אלרחמים עצמו באמצעות הסבתם ל'מרנות', כלומר הוספת המשפט 'מ'רן דבשמיא לך מתחננין אן כעבדא דמתחנן למריה' בראשם, והמשפט 'הב לן שאלתן ובעותן ולא נהדר ריקן מקמך' בסופם. אך משנתרבו הפיוטים הללו סודרו פיוטי ספרד בחלק מיוחד הקודם לגרעין הקדום של נצד אלרחמים.

5. עדני, תרמ"ז, דף ב, ב.

6. שם, דף כד, א. בנדפס נפלו כמה שיבושים במילים הערביות ותיקנתים כאן בלי לציין את הדבר. שם הפועל תַדְמַע והפועל תַדְמַע לא נרשמו במילוני פיאמנטה, 1990-1991, ובלאו, תשס"ו. ל"ן 1865, 3, עמ' 913, טור אמצעי, רשם את הפועל במשמע זה על פי תרגום ערבי של הבשורה ליוחנן, בציון שאפשר כי הצורה בתר־קלסית.

7. קאפח, תשי"ב, ג, עמ' קמ.

8. שם, עמ' קלב; ובעמ' רפח: "ואומר מאלו המרנות מה שירצה".

9. על סדר רחמין מתקופת הגאונים ראו רצהבי, תשמ"ו; טובי, תשס"א, עמ' 56-57. כאן נוסף עיונים חדשים בסדר זה ובקובץ הסליחות שסופח לו מלפניו.

כתב היד עתיק למדי בהשוואה לכתבי היד התימניים ששרדו, ולהערכתנו הוא מן המאה ה־14. על כל פנים הפייטנים המאוחרים ביותר שאפשר לזהות כמחברי פיוטים הכלולים בו הם מן המאה ה־12: יהודה הלוי, ידידו אהרן אלעמאני, שחי במצרים, ומנצור בן דניאל, שלהערכתי היה בנו של דניאל בירב פיומי, כלומר בן המחצית השנייה של המאה ה־12.¹⁰ בקובץ זה – שהוא הקדום בקובצי הסליחות התימניים, כולל אלו שנעתקו במדור המיוחד בתלאלים – כלולים 126 פיוטים בחלק הראשון ו־39 'מרות' בחלק השני. כלומר כבר בזמן קדום למדי של התגבשות סדר הסליחות ליום כיפור במנהג יהודי תימן נכללו בו – על שני חלקיו – פיוטים רבים, וממספרם העצום יש ללמוד כי העתקתם אינה מעידה על חיוב אמירתם כולם, בייחוד שאמירת פיוט בנוסח תימן נמשכת זמן רב, לפי שהוא נאמר מפי שליח הציבור במנגינה אטית וכרוך בעניית הציבור, בדומה לאמירת הפיוטים בקרב קהילות ספרד והמזרח, ובניגוד למנהג אשכנז שבו הפיוטים נאמרים ברובם הגדול בלחש ובמרוצה בפי כל מתפלל בפני עצמו.

זאת ועוד, מסתבר שהמסגרת – כלומר פתיחת החלק הראשון וסיומו, שכאמור הוא המאוחר דווקא – נקבעה כבר מזמן קדום ומאז היא נשמרת היטב למדי בכל ההעתקות שלאחר מכן. הפתיחה מורכבת משרשרת פסוקי מקרא, מפיוט הפתיחה 'בשם אלהי אברהם אפתחה' לפייטן שאינו ידוע והפיוט 'שלומי עליון ישני מכפלה' לפייטן ששמו שמואל, ובסיום פיוט שפזמונו החוזר הוא 'שומע תפלה עדיך כל בשר יבוא'. פזמון זה אינו אלא פסוק מקראי (תהלים סה, ג) והוא מעביר אל החלק השני של נצד אלרחמים, הפותח אף הוא בשרשרת פסוקי מקרא ובראשם הפסוק הנ"ל. יש להניח ששרשרת הפסוקים בראש הפתיחה בחלק הראשון הוצבה כאנלוגיה לשרשרת הפסוקים בחלק היותר הקדום של נצד אלרחמים. כך נשארה לכאורה המסגרת הקדומה של סדר הסליחות ליום כיפור, כלומר מערכת פיוטים שבראשה פתיחה בשרשרת פסוקים. אגב, משני הפיוטים שלאחר שרשרת הפסוקים בחלק הראשון, רק הפיוט הראשון, 'בשם אלהי אברהם אפתחה', שטורו הראשון רומז למהותו כפיוט פתיחה, מופיע דרך קבע בכל סדרי הסליחות ליום כיפור במנהג תימן; לעומתו הפיוט השני, 'שלומי עליון', שאין בו דבר המעיד על היותו פיוט פתיחה, מופיע בדרך כלל אך לא דרך קבע.¹¹ מאחר שהפיוט הראשון נמצא גם

10. למהדורת שירי אהרן אלעמאני על ידי שרה כהן ראו אלעמאני, תשס"ח; על מנצור ראו טובי, תשל"ט.

11. ראו דרך משל בתלאלים כתבי היד שבמכון בן צבי, טובי, תשמ"ב, על פי המפתח, עמ' 383, ס' 3375. בסידורו 'עץ חיים' הביא רבי יחיא צאלח (נפטר 1805) את 'שלומי עליון' לאחר 'בשם אלהי אברהם אפתחה', ובעקבותיו הלכו רוב התלאלים הנדפסים של יהודי תימן. בסדר הסליחות שערך רבי שלום עדני בירושלים (עדני, תרמ"ז) הובא הפיוט רק בס' לב (דף ט, ב); וכן הרב קאפח שסידר את הסליחות על פי מחבריהן הרחיקו לס' סט (קאפח, תשי"ב, ג, עמ' רנט).

במקורות שאינם מתימן, ברור שלא נתחבר מעיקרא כפיוט פתיחה לצורך סדר הסליחות הנדון אלא העורך הראשון או אחר שבא אחריו אימצוהו ממקום אחר לצורך זה.

ברוב התּלּאליים וסדרי הסליחות הנדפסים הפיוט המסיים את החלק הראשון הוא 'דרכי שבעה רעים' לדניאל בירב פיומי, שפזמונו החוזר 'שומע תפלה עדיך כל בשר יבוא'. על פי דרכנו יש להניח ששרשרת הפסוקים בראש נצד אלרחמים שפיוט זה מעביר אליה קדמה לו, וכי הוא חובר במיוחד לצורך זה. אם נכונה השערתנו, הרי שנצד אלרחמים כבר היה קיים במאה ה-12. מכל מקום מנצור בן דניאל כתב פיוט אחר לצורך זה, 'לשערי חסדיך צעירי הצאן באו', אף שבתּלּאליים כתובי היד והנדפסים לא מצאנו שהוא בסמוך לנצד אלרחמים אלא בכתב היד הנ"ל מבית המדרש לרבנים בניו יורק (דף 94ב), ונראה שלא עלה עליו בידיו לדחוק את פיוטו של אביו.¹²

הגמישות באמירת הפיוטים בסדר הסליחות על שני חלקיו מוכחת כמובן לא רק מהערות העורכים והמעתיקים אלא גם מן המעשה בבתי הכנסת, שאין בית כנסת אחד נוהג כמנהג בית כנסת אחר, ואף אין קביעות משנה לשנה אלא הכול לפי רצון המתפללים או החלטת מנהלי התפילה. יחס מקל זה כלפי הפיוטים, שעוד נשוב אליו בהמשך דברינו, פרש לפני העורכים והמעתיקים כר נרחב להכללת פיוטים בסדר הסליחות. מהתּלּאליים הידועים יש לציין בייחוד שניים: (א) תּלּאל 'חידושין' שערך ר' יצחק ונה במאה ה-17 ובו לא רק כלל שפע רב של פיוטים אלא אף כתב להם פירוש נרחב;¹³ (ב) 'תּלּאל קדמונים' בעריכת רבי שלום קרח (נפטר בירושלים בשנת תשי"ג, 1953).¹⁴ ויש שעורכים ומעתיקים כללו בסדר הסליחות פיוטים משל עצמם או משל בני משפחתם, כגון ישראל בן ספרא, שבאחד מן התּלּאליים שהעתיק הביא עשרות פיוטים משל אביו יוסף בן ישראל,¹⁵ ולתּלּאל אחר שהעתיק סופח קונטרס של שישה דפים ובו הביא פיוטים משל קרובו רבי שלום שבזי,¹⁶ ורבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) שהביא מפיוטי זקנו רבי צאלח בן יחיא בתּלּאל 'עץ חיים'

12. ראו דרך משל בשניים מכתבי היד שבמכון בן צבי (טובי, תשמ"ב, עמ' 363, סי' 2536; קאפח, תשי"ב, ג, עמ' רסו); וכן הוא מניסיוני בתפילה ביום כיפור בבתי כנסת תימניים שונים. כאן מקום אתי לתקן את הכתוב במאמרי, טובי, תשס"א, עמ' 57, כי הפיוט המכונן של מנצור הוא 'מאזין לצעקה ושומע תחנונים'.

13. לפיוטים ולפירושם בתּלּאל ונה ראו גיאת, תשס"ה.

14. תּלּאל קדמונים, ראו קרח, תשכ"ד.

15. כתב היד של ישראל ספרא הופקד על ידי בעליו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, וסימנו 41140. לאחר זמן חזר לבעליו – וזה מכרו לאחד ממוכרי הספרים בירושלים; איננו יודעים מה עלה בגורלו בינתיים. לרישום שירי יוסף בן ישראל על פי תּלּאל זה ראו עמיר, תשע"א.

16. משתא, תשמ"ו, בראש כרך א.

שערך ופירש.¹⁷ באופן זה שימש מדור הסליחות בתכלאלים התימניים או כתבי יד שכל ענינים סליחות, מקור לא־אכזב בעבור החוקרים לפיוטים חדשים משל פייטני תימן ומשל פייטנים שמחוצה לה, ובעיקר משל פייטני ספרד.¹⁸ ועדיין מצויים בסדרי הסליחות שבכתבי היד התימניים, עשרות ואולי מאות פיוטים, בעיקר משל פייטני תימן אך גם לפייטנים שמחוצה לה, שלא ראו אור ואף לא נרשמו ולא נודעו לחוקרים.¹⁹

כן הדבר בכתב היד של קובץ הסליחות לאשמורות וליום כיפור שבאוסף בית המדרש לרבנים בניו יורק. כאמור, נעתקו בו 165 פיוטים, רובם ידועים וכלולים בתכלאלים הנדפסים או בפרסומים אחרים. אבל יש בו גם פיוטים חדשים, ובכללם פיוטי יחיא בן מִפְצֵל, המתפרסמים כאן לראשונה. שמונת הפיוטים הללו (סי' קיז-קכד), נעתקו בסוף החלק הראשון של סדר הסליחות, סמוך לפיוט 'לשערי חסדיך' למנצור (סי' קכו) המעביר אל נצד אלרחמים, ורק פיוט אחד מבדיל ביניהם – 'לך עיני צופיות' ללוי בן אלתבאן (סי' קכה).²⁰ מעתיקים ועורכים שהביאו פיוטיהם או פיוטי קרוביהם נהגו לשבצם בסוף מדור הסליחות, בוודאי מתוך צניעות וחשש שמא יתפרשו מעשיהם כגאווה. יש אפוא מקום להניח שאף מעתיק כתב היד שלפנינו היה אחד מבני משפחתו של יחיא בן מִפְצֵל. יש להוציא מן הכלל את האפשרות שהפייטן הוא המעתיק עצמו, לפי שבכמה מקומות ההעתקה משובשת. חיזוק לקרבה בין הפייטן ובין המעתיק עולה מטרחתו לציין את שמו המלא של הפייטן בגיליון ליד הפיוט הראשון משמונת הפיוטים ולהוסיף בגיליון את הכתובת 'ולה איצא' (ועוד לו) ליד כל אחד משבעת הפיוטים האחרים. המורם מכך שזמן חייו הוא לכאורה זמן ההעתקה או דור אחד קודם לכן. (אם נקבל את ההנחה שהמעתיק היה בן משפחתו).

פיוטי יחיא אינם מצטיינים ברמתם הספרותית ובעומק רעיונותיהם. מבנם פשוט, חרוזות מרובעות או מחומשות טורים – א/א/א/א ב/ב/ב/א. כל אחד מטורי ששת הפיוטים האחרונים נחלקים לשתי צלעיות – אב/אב/אב/אב גד/גד/גד/גב. מבנה זה דומה לזגל הספרדי הידוע היטב משירת הקודש בספרד, ויש להניח שהמחבר הושפע בעניין זה מאסכולה זו. ניכרת נטייה חזקה מאוד לבנות את הטור האחרון בחרוזה או את הצלעית השנייה של הטור האחרון שבה על פסוק מקראי. החריזה פשוטה מאוד, לעתים קרובות

17. צאלח, תשל"א, ד, עמ' שכג-שלד.

18. משפע המאמרים בעניין זה נציין שניים בלבד: רצהבי, תש"ד; רצהבי, תשי"א.

19. לרישום מפורט של הפיוטים בכתבי יד של ספרייה אחת בלבד, מכון בן צבי בירושלים, ראו טובי, תשמ"ב.

20. לאמעט מפיוטיו נעתקו בכתבי היד התימניים. ראו טובי, תשמ"ב, עמ' 391, ערך 'לוי בן אלתבאן'.

באותה המילה. אף פיוט אינו שקול במשקל התנועות והיתדות אלא במשקל התנועות, בדרך כלל ששישבע תנועות בכל טור או בכל צלעית.

אם ניכרת השפעת שירת הקודש בספרד מבחינת הצורה, הרי אינה ניכרת מבחינת הרעיונות, רוצה לומר שלא נמצא בפיוטים רעיונות פילוסופיים שהקנו לשירי הקודש הספרדיים את הממד האוניברסלי שלהם. כל הפיוטים סובבים בלא הבחנה מדויקת והגיונית על שני עניינים: בריאת העולם וגלות וגאולה, בלא כל זיק של מקוריות. הפיוטים אף רחוקים מבחינת לשונם מן הלשון המדודה והמהוקצעת של פייטני ספרד.

לעומת זאת יש עניין רב בלשון הפיוטים, שכן יש בהם מטבעות לשון ושימושים לשוניים שאינם מוכרים ממקומות אחרים. הרושם המתקבל הוא שאין הם מעידים על כוח יצירה מופלג של הפייטן אלא על מסורות לשוניות ייחודיות וקדומות מחד גיסא, ומאידיך גיסא על השפעה אפשרית של הלשון הערבית, שבוודאי הייתה שגורה בפי הפייטן, ועמדנו על כך בפירוש לשירים. בדרך כלל נסמך הטקסט על לשון המקרא בלא כל ניסיון להפגין מקוריות ועצמאות לשונית, אך בכמה מקרים הלשון סתומה למדי, ככל הנראה בשל ניסוחים לא־מוצלחים של המחבר שנבעו משליטתו הדלה בלשון העברית כלשון כתיבה ספרותית. אך יש שהסתימות נובעת משיבושי העתקה, כמצוין להלן בהערות לפיוטים.

בחינה מעניינת וחשובה עוד יותר מצד הלשון היא מסורות ההגייה העולות מהכתיב ובעיקר מן הניקוד המלא והמשובח של הפיוטים. הניקוד הוא בבלי, כלומר ניקוד עליון, שהיה מקובל בקרב יהודי תימן בימי הביניים ושימשם עד הדורות האחרונים (לבד מאשר בספרי מקרא שבהשפעת ספר התורה שהעתיק הרמב"ם לעצמו), כשהחלו אף הם לעבור לשיטת הניקוד הטברנית. התופעה הבולטת ביותר בניקוד היא החילופים התכופים בין חולם לצירי ובין צירי לחולם, לפי שבהגייה הקדומה של בני יהודה כבר מימי הבית הראשון נהגה החולם בדמיון רב לצירי. במאות השנים האחרונות הייתה הגייה זו אופיינית לבני חטיבות הדרום של יהודי תימן.²¹ אך מלבד זאת יש בניקוד תופעות חשובות אחרות שהן שרידים למסורת ההגייה והניקוד הבלבית, כגון ניקוד ו"ו החיבור שלפני אותיות בומ"ף בשווא ולא בשורוק, או חילופי שווא (כמובן נע) בפתח, תופעה המוכרת היטב מכתבי יד תימניים ומן המסורת הליטורגית שבפיהם.²² כל ה'סטיות' הללו מן המסורת הטברנית של הגיית העברית השגורה בפיונו כיום צוינו בהערות לפיוטים, אך מאחר שאין הן נוגעות דווקא לפיוטי יחיא בן מִפְּצָל אלא לכל כתב היד, ואין ללמוד מהם בהכרח על מקורותיו

21. על הגיית הצירי והחולם במסורת יהודי תימן וזיקתה להגייה של בני יהודה ראו טובי, תשכ"ז.

22. להגיית השווא הנע במסורת תימן כתנועה רגילה או אף כתנועה ארוכה ראו טובי, תש"ע.

הספרותיים, יידון העניין בהרחבה במקום אחר. מכל מקום הדבר מעיד על קדמות ההעתקה, ומסייענו בקביעת טווח הזמן של חיי הפייטן.

אין בתוכן הפיוטים כדי לעגנם במקום מסוים בתפילה, שכן על פי כל מה שיש בידינו לא נתקבע בתימן המנהג הארץ ישראלי לומר פיוטים בתפילת הקבע, אם כתוספת ואם כתחליף.²³ וכבר צוין לעיל כי כל סדר הסליחות נאמר לאחר תפילת העמידה בשחרית של יום כיפור, וכי חלקו הראשון הוא מאוחר ויהודי תימן נהגו בו בגמישות גדולה, בניגוד למנהגם בטקסטים ליטורגיים אחרים ובניגוד ל"מנהג" קהילות אחרות בישראל שגיבשו לעצמן סדרים נוקשים של פיוטים שאמירתם הייתה מחויבת בתפילת הקבע.

ועוד אין בפיוטי יחיא בן מֶפְצֵל התייחסות לעניין הנפש, השכיח בפיוטי דניאל בירב פיומי בהשפעה ברורה של הפילוסופיה הנאופלטונית, והוא נושא המתאים במיוחד לימים הנוראים, שבהם חייב כל אדם מישראל לעשות חשבון נפש עם עצמו. אך מסתמא נכתבו הפיוטים בעבור סדר הסליחות של יום כיפור, שכן זה היה המקום היחיד במסורת הליטורגית של יהודי תימן שיש בו סדרי פיוטים, לבד מן הקינות לתשעה באב והפזמונים לשמחת תורה. בכלל יש לזכור כי ה'סליחה' כסוגה ספרותית הפכה למעשה כלי ביטוי לכל דבר ועניין בליטורגיה היהודית.²⁴

הפיוטים מובאים להלן על פי סדרם בכתב היד, בציון סימניהם בו. הכתיב נאמן למקור לבד מאשר במקומות שבהם נשתבש המעתיק בשל הגייתו והחליף צירי בחולם או חולם בצירי, וכן במקומות שבהם נפלו להערכתנו טעויות העתקה פשוטות. שם בן ארבע כתוב בכתב היד כך – יִןְ, ולהלן הבאתיו כן: יִןְ. כל אלו צוינו באפרט השני של ההערות. סימני הניקוד הבלבי שבכתב היד הובאו בסימנים המקבילים במערכת הניקוד הטברני. סימן הפתח הבלבי סומן כאן על פי מקביליו במסורת ההגייה הטברנית – פתח או סגול. השוואים הנעים והחטפים צוינו בכתב היד בסימן אחד, על פי המקובל בניקוד הבלבי, וכאן צוינו בהתאם להגייה הטברנית. כידוע, אין במערכת הניקוד הבלבי סימן לשווא הנח, אך הוא צוין כאן בכל מקום. ולבסוף, בכתב היד לא צוינו כלל הדגשים, והוספנום כאן

23. ראו טובי, תשנ"א, עמ' 49-50. ומה שמצינו כי בני קהילה בתימן שאלו את ר' אברהם בן הרמב"ם במאה ה'13 על אמירת פיוטים בתוך הברכות שלפני קריאת שמע בליל שבת, בוודאי לא משום שזה היה מנהגם מימים ימימה אלא משום שבאו אנשים מחוץ לקהילה וביקשו להנהיג אמירת פיוטים אלו הידועים מסידור רס"ג. ראו אברהם בן הרמב"ם, תרצ"ח, עמ' 132-133.

24. ראו פליישר, 1975, עמ' 402-404; טובי, תשמ"ב, עמ' 125-126.

(דגש חזק ודגש קל) על פי המקובל במסורת הטברנית. לפי מיטב הערכתנו הניקוד בא מידי מעתיק כתב היד עצמו.

ק"ז ליחיא בן מפצל אל מלך

לְנוֹטָה שְׁמִים וְאַרְצַ
וּבְרָא מִתְּהוֹ לְעֶרְצַ
וּמִינֵי חַיִּיה וְשֶׁרְצַ
נִקְדִּישׁ קְדוּשׁוֹת בְּאַרְצַ
יְיָ בְּחֻכְמָה יִסֵּד אֶרְצַ: 5

יִטִּיף רְבִיבֵיו לְשָׁמַיִם
בְּרוּחַ אֲבָן וְהַמַּיִם
וְיָם גְּדוֹל בְּזֶה מַיִם
וְהֶרְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם
נִשְׂוִיָּאִים לוֹ יְרוּ אֶרְצַ: 10

חֲלַק לְשָׁמַיִם וְדַרְיָהֵם
הַשְּׁקִיף בְּרַחֲמָיו עֲלֵיהֶם

ביאור ומקורות: 1 **נוטה שמים וארץ**: הקדוש ברוך הוא, על פי: "נוטה שמים ויסד ארץ" (יש' נא, ג). 2 **ערץ**: כינוי פייטני לשמים. 4 **נקדיש וכו'**: ישראל האומרים קדושה לאל עלי אדמות. 5 **י י וכו'**: מש' ג, יט. 6 **יטיף וכו'**: הקדוש ברוך הוא מביא את הגשמים לשמים, והלשון על דרך "גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים" (שופ' ה, ד); "ואם השמים יתנו רבבים" (יר' יד, כב). 7 **ברוח וכו'**: נמשך אל הטור הקודם, כלומר באמצעות הרוח הקדוש ברוך הוא מביא לשמים את המים בדמות אבן: "מעלה נשאים מקצה הארץ בקמים לפטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו" (תה' קלה, ז); "היש לפטר אב או מי הוליד אגלי טל, מבטן מי יצא הפרח וכפר שמים מי ילדו, קאבן מים יתחבאו ויני תהום יתלקדו" (איוב לח, כח-ל). 8 **יום גדול**: הוא הים התיכון – "ועד הים הגדול מבוא השמש" (יהוש' א, ד); והשוו פירוש ברטנורא לברכות ט, ב: "יום הגדול ים אוקינוס שמקיף העולם". 9 **והרקיע וכו'**: "היה רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים" (בר' א, ו). 10 **נשיאים**: עננים, ראו לעיל בפירוש לטור 7. **לו**: לקדוש ברוך הוא. **ירו ארץ**: על פי "כי אם הרה אה הארץ והולידה" (יש' נה, י). 11 **חלק**: ברא, במשמעות השורש המקביל בערבית – חלק. **דריהם**: המלאכים.

וּבְרִבְעֵי תְּלָה מְאוּרֵיהֶם
 לְשִׁמּוֹר יְמֵי מְשֻׁמְרֵיהֶם
 אֱלֹהֵ תוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וְאָרֶץ: 15

יֵאן אֶמְרִים מְשֻׁלְשִׁים
 בְּשִׁלּוּשׁ עֶשְׂרֵה מְפֹנְרָשִׁים
 וְעַל כְּמָה פְּנִים נְדָרְשִׁים
 בְּפָנִים וְאַחֹר מְשׁוּלְשִׁים
 לוֹמְדֵיהֶם יִירְשׁוּ אֶרֶץ: 20

אֶמְרוֹת יֵי אֶמְרוֹת
 בְּשִׁתִּים יַעֲמְדוּ מְשֻׁמְרוֹת
 חוֹדֵשׁ וְשִׁבְתֵּי נִגְמְרוֹת
 וְהַשְּׁלִישִׁי בְּקִלּוֹת וְחִמְרוֹת
 לְמַעֲשֵׂיו רְעֵשָׁה הָאָרֶץ: 25

בְּרָא לְקוֹלוֹת עַד שִׁבְעָה
 וְקִדְשׁ לְיוֹם אֶחָד מְשֻׁבְעָה

13 **ברביעי**: ביום הרביעי. **מאוריהם**: השמש והירח והכוכבים. 14 **לשמור וכו'**: על פי "לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהַיּוֹם לְאֶחָת וּלְמִזְמָרִים וְלִמְעִים וְשִׁנָּים" (בר' א, יד). 15 **אלה וכו'**: בר' ב, ד. 16 **יזן**: קבע, על פי: "יֵאָן וְחִקֵר, תִּקַּן מְשֻׁלָּים" (קה' יב, טו). **אמרים משלשים**: על פי "הֲלֹא כְּתַבְתִּי לָךְ שְׁלִשִׁים בְּמַעֲצוֹת וְדַעַת" (מש' כב, כ). 17 **בשלוש עשרה**: מידות שהתורה נדרשת בהם. 18 **ועל כמה וכו'**: שבעים פנים בתורה (במ"ר יג, טו). 19 **פנים ואחור**: על פי "יִפְרֹשׁ אוֹתָהּ לְפָנֶי וְהָיָא כְּתוּבָה פְּנִים וְאַחֹר" (יה' ב, י). **משולשים**: על פי מדרש משלי לפסוק שבפירושו לטור 16: "שלישים, כל מעשה תורה משולשים, היא משולשת – תורה נביאים וכתובים, ואותיותיה משולשים – אמת, ונתנה על ידי שבט משולשת – ראובן שמעון לוי, ומשה משולש – אהרן מרים ומשה, ואותיותיו משולשות – משה, ונצפן לשלשה ירחים, ישראל משולשים – כהנים ולוים וישראלים ונתנה בשלישי – בחודש השלישי וביום השלישי". 20 **יירשו ארץ**: יש' ס, כא. 21 **אמרות וכו'**: על פי "אֶמְרוֹת ה' אֶמְרוֹת קְהָרוֹת" (תה' יב, ז). 22 **בשתיים וכו'**: מקרא ומשנה, על פי במ"ר יג, טו: "תורה שנאמר בה (שם) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל וגו' שניהם מלאים סלת, המקרא והמשנה מלאים הם שאין אחד סותר על חברו". 23 **נגמרות**: נלמדות. 24 **והשלישי וכו'**: תלמוד, על פי קידושין ל ע"א: "לעולם ישלש אדם שנתנו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד"; וכן נהגו יהודי תימן 'לשלש' ב'שילוש' – ללמוד תורה בכל יום לאחר תפילת שחרית. 25 **למעשיו וכו'**: של הקדוש ברוך הוא, על פי: "ה' בְּצִאתָךְ מִשְׁעָרֵי בְּצַעֲדָךְ מִשְׁדֵּה אֲדוֹם אֶרֶץ רְעֵשָׁה" (שופ' ה, ד). 26 **ברא וכו'**: שבעה קולות שבמתן תורה. 27 **ליום אחד**: שבת.

לְחַדֵּשׁ דְבָרִים לוֹ שְׁבַעָה
 לְנֵעִים כְּאֶחָד בְּשִׁמְיָעָה
 לְחַדֵּשׁ בָּם שְׁמַיִם וָאָרֶץ: 30

נֶאֱמָנִים שְׁמַעוּ אֲמוֹנָה
 עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה
 כְּחָרֵב בְּיַדְיְכֶם שְׁנוֹנָה
 פְּקוּדֵי יְיָ תִדְרָשׁוּ נָא
 בָּם תֵּישְׁבוּ לְבַטַח בְּאֶרֶץ: 35

מוֹסָף בְּשֵׁבֶת וְחֻדָּשִׁים
 פָּאָר עִם מְקוּדָּשִׁים
 צָפוּ לְיוֹם בּוֹ חֻדָּשִׁים
 לְתַאֵר יְמֵי קְדוּשִׁים
 תְּהִיזוּ בְרָכָה בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ: 40

28 **לחדש וכו'**: "שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם אלו הן כסא הכבוד והתורה ובית המקדש ואבות העולם וישראל ושמו של משיח והתשובה" (תנחומא נשא יא). 29 **לנעים וכו'**: ישראל, שנאמר עליהם בעת ששמעו את עשרת הדיברות: "וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ" (שמ' כ, יד); וירא לשון יחיד, וינעו לשון רבים. והשוו רש"י לשמ' יט, ב: "ויוחן שם ישראל – כאיש אחד בלב אחד". 30 **בם**: בשבעת ימי בראשית. 31 **נאמנים**: ישראל. **אמונה**: התורה. 32 **עדות וכו'**: תה' יט, ח. 33 **כחרב וכו'**: "ושננתם לבניך – שיהיו דברי תורה מחודדין בפירך" (רבנו בחיי לדברים ו, ז). לשון חידוד הוא כמו "וַחֲצָה שְׁנוֹן" (מש' כה, יח); והלשון על פי: "אִם שְׁנוֹתַי בְּרַק חֲרָבִי" (דב' לב, מא). 34 **פקודי יי'**: מצוות התורה (תה' יט, ט). 35 **בם**: בזכות המצוות. **תשבו וכו'**: על פי "וַיֵּשְׁבֻתְּם לְכַטֵּחַ בְּאֶרְצְכֶם" (וי' כו, ה). 38 **צפו וכו'**: ציפו לבוא ימי המשיח, על פי: "כִּי כְאֲשֶׁר הֵשְׁמִים הַחֻדָּשִׁים וְהָאֶרֶץ הַחֻדָּשָׁה אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה" (יש' סו, כב). 39 **ימי קדושים**: לעתיד לבוא. 40 **תהיו וכו'**: על פי: "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל [...]. בְּרָכָה בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ" (יש' יט, כד).

הערות לכתב היד: 2 מתהו – בכתב היד התו מנוקדת בצירי וחולם כאחת 3 ומיני, מסורת הגייה בבליית 36 מנוקד בטעות וְחֻדָּשִׁים 37 פֶּאָר, חילוף צירי בחולם.

קִיחַ ולה איצא אל מלך

יְהִי צוֹר וּמְצִיב גְבוּלוֹת
לְיִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר סְלִילוֹת
לְבָנִים פּוֹצְחִים בְּמִשׁוֹשׁ פְּעוּלוֹת
וְלַעֲמֹד בְּמַחְנֵה הַמּוֹלוֹת
לְפָנַי קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת: 5

חַי וְקַיִם מְעוֹן לְנַשְׁמוֹת
וְעַמּוּד יְסוּד הָעוֹלָמוֹת
מְמַצֵּא לְצָרוֹת נַעֲלָמוֹת
וְעוֹד לְאַבְנִים מְפּוֹלָמוֹת
מֵהֶם בְּרָא מְשָׁכֵן וְהִיכָלוֹת: 10

יְחִיד וּמְסַתֵּר בְּחַבְיוֹן
מְזַהֵר וְנִרְאֶה בְּעֵינֵי רַעֲיוֹן
וּמְאִיר עַל כְּבוֹדוֹ הָעֵלְיוֹן
לְהַסִּיעַ [עֲנִי] וְאַבְיוֹן
לְמַקּוֹם יָקָר עוֹז רַב וְגִדְלוֹת: 15

אֵלֶיךָ נִקְרָא בְּסִיד גְּבוּרָתְךָ
לְהַתְנַדֵּב עֲלֵינוּ בְּחֻמְלָתְךָ

ביאור ומקורות: 1 **מציב גבולות**: על פי "אתה הצבת כל גבולות ארץ" (תה' עד, יז). 3 **בנים**: ישראל. 4 **מחנה המלות**: על פי "קול המלך כקול מחנה" (יח' א, כד). 5 **קדוש וכו'**: הקדוש ברוך הוא (תה' כב, ד). 6 **חי וקיים**: הקדוש ברוך הוא. **מעון לנשמות**: הקדוש ברוך הוא, על פי: "רבי אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד" (שבת קנב ע"ב); והשוו לפירוש רבנו בחיי: "גלגל התשיעי הוא ערבות שבו כסא הכבוד ושם אוצר הנשמות" (רבנו בחיי לשמ' כ, יד); "האל הוא מעון הנשמות לעולם" (מלב"ם לתה' צ, ז). 9 **מפולמות**: לחות, "בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים" (חגיגה יב ע"א). 11 **מסתתר בחביון**: הקדוש ברוך הוא: "שֵׁב בְּסֵתֶר עֲלֵינוּ" (תה' צא, א); "וְשֵׁם חֲבִיּוֹן עֲזָה" (חב' ג, ד). 12 **בעין רעיון**: במחשבה, והוא ביטוי פילוסופי: [עני] **ואביון**: ישראל שבגולה או הנפש. 15 **למקום וכו'**: ארץ ישראל או העולם העליון, ונמשך אל שלפניו. 17 **להתנדב עלינו**: להיות בא כוחנו, להגן עלינו, וקרוב למשמעות השורש בערבית.

וְלֹנֵי תִכְפֹּר בְּעוֹלוֹת חֲמֻלָתְךָ
 כְּמוֹ שֶׁהִבְטַחְתָּ בְּחֹרְתְךָ
 תִּצְאֵינָה לָנוּ וְתִקְשִׁיב לְתַפְּלוֹת:

בְּמִנְעַמֶּיךָ אֵל תִּגְדְּלֵנוּ
 וְדַרְכְּךָ הַטּוֹב תִּלְמַדֵּנוּ
 וְלִמֵּי מְנוּחָה תִּנְהַלֵּנוּ
 וְאוֹר עוֹלָמְךָ תִּרְאֵינוּ
 וְלֹנֵי לְעַד תִּתְמוּנָה נְפִילוֹת:

נָא נְהַלֵּנוּ בְּדַרְכְּךָ הַיֹּשֶׁר
 לְנַחֵל יֵשׁ בְּטִהְרַת לֵב וְיוֹשֶׁר
 וּלְהַחְזִיק בְּהוֹן יִקָּר וְעוֹשֶׁר
 לְדָאוֹת בְּכִנְפֵי הַנְּשָׁר
 וְלָלוֹן בְּרֹחוֹק גְּבוּלוֹת:

מִהָרָה נָא עֲנֵינוּ
 פְּנֵה בְּרַחֲמֶיךָ אֲדוֹנֵינוּ
 צַר, וְשָׁלוֹם טַעַה בֵּינֵינוּ

18 **חמלתך**: נראה שאין לפרש תיבה זו במשמעה הרגיל כמו בטור הקודם אלא על פי הערבית: חמל = כָּבַעַ, כלומר בעולות הכבשים שאנו מקריבים לך במקדש. כך תרגם רב סעדיה גאון בהרבה מקומות במקרא, כגון בפירושו לוי' כב, כז. 23 **ולמי וכו'**: "על מי מנוחות ינהלני" (תה' כג, ב). 24 **ולאור וכו'**: על פי "וְהָיָה לָךְ ה' לְאוֹר עוֹלָם" (יש' ס, יט). 27 **לנחול יש**: על פי "לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ" (מש' ח, כא). 29 **לדאות וכו'**: על פי "הִנֵּה כְּנָשָׁר יִדְּאָה וּפְרֵשׁ כְּנָפָיו" (יר' מת, מ); "וְאֶשָׂא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים וְאָבִיא אֶתְכֶם אֵלַי" (שמ' יט, ד). המכוון לעת הגאולה ונתקיים ביהודי תימן שעלו במבצע 'על כנפי נשרים'. 30 **וללון וכו'**: ולשכון בארץ רחבה, שגבולותיה מרוחקים זה מזה; ואולי צ'ל' ברוחב גבולות', על דרך: "וְהִרְחַבְתִּי אֶת גְּבֻלְךָ" (שמ' לד, כד). 33 **ושלום**: בית המקדש, על פי: "וְיֵשׁם לְךָ שְׁלוֹם, אֹמֵר שְׁלוֹם הָעוֹלָם דַּר בְּתוֹכָהּ, שְׁנֹאמֵר (שמ' כה, ח) וְעֵשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכְכֶם, אֹמֵר שְׁאֵנִי עֵתִיד לִיתֵן לָהּ שְׁלוֹם, הַדָּא הוּא דְכָתִיב (יש' סו, יב) 'הִנֵּנִי נוֹטֵה אֵלֶיהָ כְּנֵהר שְׁלוֹם'" (ילקוט שמעוני, שיר השירים, רמז תתקצב). **טעה**: טע, הטה את השורש 'טע' על דרך השורש 'טעה', כדרך הפייסנים המתעלמים מן האותיות העלולות שבשורש. **טע שלום בינינו**: על פי פיוטי הסליחות ליום כיפור במסורת תימן: "טע שלום בינותינו" (תכלאל שיבת ציון, חלק ג, עמ' רפד).

לוֹ נְקוּהָ רְאוּת עֵינֵינוּ
נְשִׁישׁ וְנִשְׁמַח נְסֹלֹד בְּחִילוֹת. 35

34 לו: למקדש. 35 נסלוד בחילות: נקסוף ונשמח מיראה, על פי: "וְאַסְלֹדָה בְּחִילָה" (איוב ו, י).

הערות לכתב היד: 1 בכתב היד וּמְצִיב, מסורת הגייה בבלי 10 בכתב היד וְהוֹכְלוֹת, חילוף צירי בחולם 11 בכתב היד וּמְסַמְתוֹר, מסורת הגייה בבלי וחילוף צירי בחולם. בכתב היד וּמְאִיר, מסורת הגייה בבלי. עני: השמטה בכתב היד.

קיט ולה איצא אל מלך

וְהִשְׁקֶף מִמְעוֹן שְׁמִיךְ	יְהִי קְבוֹל תְּפִלָּה וְשִׁיחָה
וְזָכוֹר בְּרִיתְךָ לְעַמִּיךְ	הַקָּשֶׁב תַּחֲנוּנָה בְּאַנְחָה
שׁוֹב וְהַעֲבֵר זַעֲמִיךְ	וְהַמְצִיא [לָהֶם] רְחוּהָ
אֵל יַחֲרֵה אֶפְרַיִם בְּעַמִּיךְ:	אֵל, בְּהִשְׁקֵט וּבְבִטְחָה

וְכָל חֶטְא נָא תִנְשֹׁנוּ	חַרוֹן־מַנּוֹ, אֵל, תִּסְיֹר	5
וְאֵל נוֹסִיף לְבִקְשֵׁנוּ	דְּגַנְיָה אֵל תַּחֲסִיר	
בְּכָל יוֹם נִפְגְּשֵׁנוּ	רְאֵה לְמוֹת בְּסִיר	
מִפְנֵי עַמִּיךְ, לַחֲזוֹת בְּמַנְעַמִּיךְ:	הַרִים לְמַכְשׁוֹל הַסִּיר	

וְלֵהוֹד יִקְרָךְ נִקְרָב	יִשַׁע כְּבוֹדְךָ הַצְּמִיחָה	
אֵל, בְּמַלְךְ וָרֵב	צוֹר, וְדַרְכֵינוּ הַצְּלִיחָה,	10
הַקּוֹל בְּחִילֵינוּ יַעֲרֵב	לְשִׁמּוֹל וְיִמִּין נִפְרִיחָה	
נִשְׁמִיד לְקַמְיָךְ נִבְנֶה לְאוֹלְמִיךְ:	נִרְאֶה לְנַחוּם בְּצִלְ[תְּ]הָ	

ביאור ומקורות: 1 קבול: קבל, ואולי היה לפני המעתיק 'קבול', בחילופי צירי בחולם, וניקד מדעתו קבול. 2 באנחה: הנאמרת באנחה. 3 שוב: על פי "שוב מחרון אֶפְרַיִם" (שמ' לב, יב). העבר זעמר: על פי "עַד יַעֲבֵר זָעַם" (יש' כו, ט). 4 בהשקט ובבטחה: על פי יש' לו, טו. יחרה אפרך בעמר: על פי שמ' לב, יב. 5 תנשנו: תשכחוהו. 6 דגניך: המזון שאתה נוטל לנו, על דרך: "וְלֹא יִחַסֵּר לְחֵמוֹ" (יש' נא, יד). 7 למות בסיר: מזוננו רע, על פי: "וַיֵּאמְרוּ מוֹת בְּסִיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יָכֹלוּ לְאָכְלוֹ" (מל"ב ד, ט). 8 הרים וכו': על פי "הַרִימוּ מַכְשׁוֹל מִדְּרָךְ עַמִּי" (יש' נד, יד). 11 לשמול וכו': על פי "כִּי יָמִין וְשִׁמְאוֹל תִּפְרָצֵי" (יש' נד, ג). 12 הקול וכו': תפילתנו במקדש תתקבל ברצון על ידי האל, על פי: "כִּי קוֹלְךָ עָרַב" (שה"ש ב, יד). חילינו: מקדשנו, על פי: "יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹהָ בְּאַרְמוֹתֶיךָ" (תה' קכב, ז). 12 נראה וכו': לא נתפרש לי.

<p>וְהִבֵּט נָא מִשְׁחָקִים וּבְעֵבֹר עָלָה בְּסַעֲרָה תִּסְרִי לְסוּפָה וּסְעָרָה יִצְנֹן לְגוֹפוֹת נִסְעָרָה</p>	<p>15</p>
<p>שׁוּב וְהִנַּחֵם עַל הַרְעָה לַעֲמִיָּה: כִּי נִפְשִׁינוּ בְּהָ שְׁחָה וְתַחֲתֵינוּ מְכָשׁוּל וְשׁוּחָה וּנְפְשׁוֹתֵינוּ נְפוּחָה קָנָא לְשִׁמְךָ וְלַעֲרִיךָ וְלַעֲמִיָּה:</p>	<p>20</p>

קמיר: לאויבך. **אולמיר:** המקדש. 14 **עלה בסערה:** אליהו (מל"ב ב, א). 15 **סופה ושערה:** על פי ישעיהו כט, ו. **ינן:** משיח (פסחים נד ע"א). **יצנן:** ירגיע, ישקוט. **נסערה:** מטולטלת, חסרת מנוחה, והכוונה לישראל שבגלות. לשון יחידה לרבות בהשפעת הערבית. 16 **שוב וכו':** על פי שמות לב, יב. 17 **אתרע:** מקרה רע, צרה. **נפשנו וכו':** על פי "כִּי שְׁחָה לְעַפְרָה נִפְשָׁנוּ" (תהלים מד, כו). 18 **נתרע:** נפתח, תרע בארמית – שער. 19 **ושופר וכו':** על פי "קול שופר שְׁמַעְתָּ נִפְשֵׁי תְרַצֵּת מִלְחָמָה" (יר' ד, ט). **יתרע:** ישמיע תרועה. **נפשותינו נפוחה:** פרחו נשמותינו, על פי: "אֲמַלְלָה יְלֻדֹת הַשָּׁבָעָה, נִפְחָה נִפְשָׁהּ" (יר' טו, ט). 20 **הירע:** עשהו רעוע. **קנא וכו':** על פי "קָנָאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי" (יח' לט, כה); "כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עֲרִיךָ וְעַל עַמְּךָ" (דל ט, ט).

הערות לכתב היד: 1 והמציא [להם] רוחה: [להם] אינה בכתב היד 5 בכתב היד: חטא: 11 לשמול: כך בכתב היד 14 וּבְעֵבֹר: מסורת הגייה בבלי 15 מְכָשׁוּל: מסורה הגייה בבלי 16 וּנְפְשׁוֹתֵינוּ: בכתב היד: וּנְפְשֵׁינוּ, חילוף חולם בצירי.

קכ ולה איצא אל מלך

<p>וְיִוְסַד אֶרֶץ עַל מַיִם עָשָׂה רְקִיעוֹ תוֹךְ מַיִם וַיִּם גְּדוֹל וְבוֹ מַיִם וְרוּחַ מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם:</p>	<p>לְנוֹטָה צָפוֹן עַל תְּהוֹ וַיִּי נְמַלִּיךְ וּמִי כָמָה הַבְּדִיל לְבִין מִימִיהוּ מְדַדֵּן בְּשַׁעֲלִיָּהוּ</p>
--	--

ביאור ומקורות: 1 **נוטה וכו':** הקדוש ברוך הוא (איוב כו, ו). **יוסד וכו':** על פי "כִּי הוּא עַל יַמִּים יִסְדָּהּ" (תה' כד, ב). 2-3 **עשה וכו':** השוו לעיל, ס' קיז/8-9. 4 **מדד בשעליהו:** על פי "מִי מְדַד בְּשַׁעֲלוֹ מַיִם" (יש' מ, יב). **רוח וכו':** על פי בר' א, ב.

<p>5</p> <p>יִצַר לְתוֹהוּ מִתְאַיִמוֹת וְאַבְנֵי בְהוּ מְפּוֹלְמוֹת וְקוֹל צְנוּרוֹת הוֹמוֹת וּמִימֵיהֶם כְּחוֹמוֹת</p>	<p>וְלִימֵי עֲקִינוֹס רְאִישִׁית בְּם לְתוֹהוֹמוֹת הַשִּׁית מִימֵי בְּרֵאשִׁית עַל הָרִים הַיְעִמּוֹד מִיָּם:</p>
<p>10</p> <p>יּוֹם יִצְוֶה לְעֵרְבוֹת יִסּוֹב לְהַמְצִיא טוֹבוֹת לְאַרְבַּע נִקְרְאוּ מְרֻכְבוֹת כְּרֻצוֹת וְשָׁבוֹת לְהַבּוֹת</p>	<p>קוֹרָא לְדוֹרוֹת מְרֵאֵשׁ וּבְסִבִּיבְתוֹ הוּא הָרֵאֵשׁ רֵאשׁוֹן בְּהֶלְכְּם יִפְרוֹשׁ קוֹל יְיָ עַל הַמַּיִם:</p>
<p>15</p> <p>חַיּוֹת בְּכַנְפֵיהֶם מְשִׁיקוֹת וְחוֹבְרוֹת כְּאֶחַת חֲשׂוֹקוֹת תּוֹכֶם כְּאַרְבַּע עֲשׂוֹקוֹת לָהֶם בְּעֵרׁוֹב תְּשׂוֹקוֹת</p>	<p>בְּסִבִּיבַת שְׁבַעָה רְקִיעִים וְרְקִיעֵיהֶם תְּקוּעִים שְׁבַתָּם בְּתוֹךְ קְבוּעִים אֶרֶץ וְהָאֵשׁ וְהָרוּחַ וְהַמַּיִם:</p>
<p>אֲמָצִם בְּסִבִּיבַת גְּלִגְלִי הַיְעִמִּיד לְגוֹפּוֹתָם כְּגִל</p>	<p>נוֹצֵר חֶסֶד לְאֲלָפִים לְהַיּוֹתָם נְחֻלְפִים</p>

5 יצר וכו': על פי חגיגה יב, א: "תהו קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו שממנו יצא חשך". עקינוס: "אוקיינוס", וכך כתיב תיבה זו בכתבי היד העתיקים בתימן, והענין על פי: "דרך הקדוש ברוך הוא על מי בראשית וסילקו בים אוקיינוס" (בר"ה, ב). 6 ואבני וכו': השוו לעיל, סי' קיח/9. 7 צנורות: זרמי המים, על פי: "תהום אֶל תהום קורא לקול צנוריה" (תה' מב, ח). 8 ומימיהם כחומות: על פי "והמַיִם לָהֶם חוֹמָה" (שם' יד, כב). על הרים וכו': "על הרים יעמדו מיִם" (תה' קד, ו). היעמוד: יח' כב, יד, ואפשר שצ"ל: 'היעמדו'. 10 יום יצוה: הקדוש ברוך הוא, על פי: "יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֶסֶד" (תה' מב, ט). ערבות: שמים (על פי תה' סח, ה). קורא וכו': על פי יש' מא, ד. 10-12 ובסביבתו וכו': על פי יח' א, ד ואיך. 12 קול וכו': על פי תה' כט, ג. 13-14 חיות וכו': על פי יח' א. 15-16 עשוקות: אהובות, על פי משמעות השורש 'עשק' בערבית; וכוונתו לגלגלים שתנועתם באה מכוח חשקם לאל, כדברי הרמב"ם על פי אריסטו: "ויתחיב גם כן מזה, שיהיה לגלגל תשוקה למה שצירחו, והוא הדבר האהוב, והוא האלוה" (מורה נבוכים ב, ד, תרגום אבן תיבון). בערוב תשוקות: בתשוקות ערבות. ארץ וכו': ארבעה יסודות שבעולם לדעת חכמי יוון הקדמונים וחכמי ימי הביניים – 'ארמ' ע'. 17 אמצם: חיזקם, ונראה שצ"ל אֲמָצִם. סביבת: סיבוב הגלגלים. נוצר וכו': הקדוש ברוך הוא (על פי שם' לד, ז). 18 היעמיד וכו': האם ישמיד את מערכת הגלגלים ואת העולם כולו, והלשון על פי: יהב ביה עיניה ועשאו גל של עצמות" (סנהדרין ק ע"א). נחלפים: כלים, מלשון חלף מן העולם.

20 בְּרָאִים כְּדוֹר שְׁיִעָגֵל
מִתְחַדָּשִׁים וּמִתְחַלְּפִים
לָהֶם בְּאוֹר גִּלְגָּל
נִשְׁמַע לְקוֹל תְּהוֹ הַמּוֹן מִיָּם בְּשָׂמִים:

19 **בראם וכו'**: הקדוש ברוך הוא ברא את הגלגלים מסתובבים ככדור עגול. **מתחדשים ומתחלפים**: כמו הלבנה, המתחדשת אחת לחודש. 20 **באור גלגל**: הגלגלים זוהרים. **נשמע לקול וכו'**: על פי ר' י, יג.

הערות לכתב היד: 2 בכתב היד כְּמָהוּ, חילוף חולם בצירי 3 בכתב היד וְבוּ, מסורת הגייה בבלי 5 בכתב היד ראשית, חילוף צירי בחולם. 6 בכתב היד הוֹשִׁית, חילוף צירי בחולם 8 בכתב היד וּמִימֵיהֶם, מסורת הגייה בבלי 9 בכתב היד מְרָאשׁ, מסורת הגייה בבלי 10 בכתב היד וְבִסְבִּיבְתוֹ, מסורת הגייה בבלי 11 בכתב היד מְרַבּוֹת 12 בכתב היד כְּרַצוֹת 13 משיקות: כך בכתב היד 16 בכתב היד בְּעוֹרוֹב, חילוף צירי בחולם 17 בכתב היד הַיַּעֲמִיד.

קכא [ולה איצ]א אל מלך

יְהוָה חִישׁ לְגוֹי מֵאַמִּינִיךָ
בְּזָכוֹת לְאֵב נְאֻמֵיךָ
כְּלִכְתָּךְ עִם אֲמוֹנֵיךָ
לְהָאֵר יְדֵי יְמִינֵיךָ
בִּישַׁע רַב וְחִפְּשִׁים
כְּלִכְל עִם מְקוֹדְשִׁים
בְּהוֹצִיא לָהֶם חֲמוּשִׁים
אֵל נְעָרָךְ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים וּמְקוֹדְשִׁים:

5 חֲלַץ בְּחִסְדֶּיךָ גּוֹרִים,
בָּם אֲדוֹם מְתַגָּרִים
וְשִׁמְחָם מְכַל מְגוֹרִים
יִמְשְׁכוּ כְּמִים מוֹגָרִים
אֵל, בְּרַכְבּ וּפָרְשִׁים
יִתְרַגְּשׁוּ בְּרִיגוּשִׁים
בְּאוֹתוֹת וְכָל פִּירוּשִׁים
תְּחַדָּשֶׁם הָאֵל כִּי־רַח בְּחִידוּשִׁים:

ביאור ומקורות: 1 **גוי מאמיניך**: ישראל. **וחפשים**: שיהיו חפשים משעבוד הגויים. 2 **לאב**: אשר לאב. **אב נאמיך**: אברהם אבינו. **כלכל**: פרנס. **עם מקודשים**: ישראל. 3 **כלכתך**: כמו בעת לכתך. **אמוניך**: ישראל. **בהוציא וכו'**: בעת יציאת מצרים, על פי: "וְחִמְשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמ' יג, יח). 4 **להאר**: על פי הנאמר על יציאת מצרים: "לְהָאֵיר לָהֶם לְלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה" (שמ' יג, כא). **יד ימיניך**: ביד ימיניך. **אל וכו'**: "אֵל נְעָרָךְ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים" (תה' פט, ח). **קדושים ומקודשים**: המלאכים וישראל. 5 **גורים**: ישראל, על פי: "גוֹר אֲרִיָּה יְהוֹדָה" (בר' מט, ט). **ברכב ופרשים**: אדום, כינוי כללי לגויים. **יתרגשו בריגושים**: מתקבצים עלינו להילחם בנו, ועל פי: "תִּפְסְתִּירֵנִי מִסוֹד מְרַעִים מְרַגְּשֵׁת פִּעְלֵי אֲנִי" (תה' סד, ג). 7 **ושמחם**: את ישראל שבגולה. **מגורים**: פחדים. **אותות וכל פירושים**: נסים ונפלאות. "נגד כל עמך אעשה נפלאות" – קדם כל עמך אעביד פרישן" (תרגום אונקלוס לשמ' לד, יג). 8 **ימשכו**: הנסים. **כמים**

10 יום זה בעלוננו אדונים, ולמכרנו בארץ מדנים לבטל דת ודינים ולהשכיל כל דפנים
 שדי, לאכלינו רועשים וזה לזה בנו לוחשים ממהרים עוד וחסים הבט נא אלהים, אמה וכל קדושים:

15 ארץ אפים וחסד וגמלמו אל ברחמים וחסד כי הם מבקשים חסד סלח מעל ופסד
 הטיבה לעמך ברצונך והשב שאר צאנך במקדש הוד ציינך לרומם במלבושים ולפאר בקדושים:

מוגרים: על פי "כמים מגרים במורד" (מיכה א, ד). **תחדשם:** את הנסים. 9 **יום וכו':** על פי "ה' אלהינו בעלוננו אדנים זולתך" (ישעיהו ט, יג). 10 **ולמכרנו וכו':** כיוסף, על פי: "המדנים מכרו אתו אל מצרים" (בר' לו, לו). **וזה וכו':** על פי "יחד עלי ותלחשו כל שנאי" (תה' מא, ח). 11 **לבטל וכו':** לעקור ממנו את היהדות. **חשים:** ממהרים. 12 **להשכיל:** להמית, על פי: "תן להם רחם משכיל" (הושע ט, יד). **דפנים:** מלשון דופן, והכוונה לבטן – על פי הביטוי "וצא דופן" – מי שנולד מן הבטן ולא מן הרחם (שבת קלה ע"ב). 13 **ארץ וכו':** על פי "ארץ אפים ורב חסד" (שם' לד, ו). **היטיבה וכו':** על פי "היטיבה ברצונך את ציון" (תהלים נא, כ). 14 **שאר צאנך:** שרדי ישראל שבגלות. 15 **ציינך:** ירושלים. 16 **פסד:** שחיתות, חטא, בהשפעת הערבית. **לרומם וכו':** במלבושי הכהן במקדש.

הערות לכתב היד: 1 בכתב היד וחסים 5 בכתב היד ופרישים, מסורת הגייה בבלי 6 יתרגשו בריגושים: כך בכתב היד 8 מוגרים: כך בכתב היד 9 בכתב היד שרי 13 בכתב היד הוטיבה, חילוף צירי בחולם 14 בכתב היד וגמלמי, חילוף חולם בצירי; בכתב היד והשב, חילוף צירי בחולם 16 בכתב היד ופסד, מסורת הגייה בבלי.

קב ולה איצא אל מלך

להחיש נס בהמלתך ותשיב אפה וחקמך וי ככל צדקך וכפר ברצונך
 תמבץ פזונו בתשובה ונעל לארץ נשבה סלח לנו והקשיבה ולגאלינו שובה, השיבנו וי אליך ונשובה:

ביאור ומקורות: 2 **נעל:** נעלה. **לארץ נושבה:** לארץ ישראל, על פי: "עד באם אל ארץ נושבת" (שם' טז, לה). 3 **וי וכו':** על פי "ה' ככל צדקתך ישב נא אפה וחקמך" (דנ' ט, טז). **השיבנו וכו':** איכה ה, כא.

<p>לִלְבַב כְּמֵה נִאָּנַח בְּעוֹל קָשָׁה לֹא הֵנַח וְהִקְצָא נָא אֶל תִּזְנַח וּמַלְכוּת לֹו אֶל תִּנַּח וְעַל כִּסְאוֹ הוֹשִׁיבָה:</p>	<p>5 יְהוָה לְמָה לֹא תִרְאֶה מְגוֹי חֲנָף יִתְנַאֶה הַחֲשֹׁף לְעֵינָיו מִמִּרְאֶה שִׁפְלוֹת לְרִפְא נִרְאֶה יְנוּן בְּיָמֵינוּ יִצְמַח</p>
<p>יְרַחֵם צֹאן מִרְעִיתֶיךָ כְּלֶתֶה נְפְשֵׁינוּ לִישׁוּעָתֶיךָ וְאֵל תִּשְׁחַת נִחְלָתֶיךָ וְהוֹצִיא לְמִשְׁפָּטֵינוּ צוּהַר וְתִחְשׁוּבָה:</p>	<p>8 חֲנִינוּ בְּדַבְרֵינוּ חֲנַן יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן לְהַסֵּר גְּזִירוֹת וְתִאֲנַן וְקַבֵּל שִׁיחָה וְתִחַנַּן</p>
<p>הַלְבָבוֹת הַצְּלִיחָה נָא בְּיָמָיו הוֹשִׁיעָה נָא לִפְנֵי אֱלוֹהַּ מְעוֹנָה יְיָ שְׁמַעָה יְיָ הַקְשִׁיבָה:</p>	<p>15 יְחִיד, לְפָנֶיךָ, הָאֵל, וְעַל מְכוֹנוֹ הוֹאֵל וְנִקְרִיב בְּתוֹךְ אַרְיָאֵל יְיָ אֱלֹהִים שְׁמַע נָא לְנִינִי יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל</p>
<p>זְכוֹר נוֹפֵל בְּמִרְצָךָ בְּנִשְׂאוֹ עֵינָיו לְעַרְצָךָ</p>	<p>אֵל בְּרַחֲמֶיךָ לְיִצְחָק וְזָכַר לְבָנָיו תּוֹחֵק</p>

6 **מגוי וכו'**: נמשך אל שלפניו, על פי: "בגוי חנף אשלקחנו" (יש' י, ו). **לא הנח**: על פי "נגענו ולא הונח לנו" (איכה ה, ה). **7 החשך וכו'**: על פי "תחשכנה עיניהם מראות" (תה' סט, כד). **לעיניו**: של הגוי. **הקצץ**: על פי "הקציצה אל תזנח לנצח" (תה' מד, כד). **8 רפא**: איני יודע להלום את העניין, ואולי הבין תיבה זו במשמעות 'מושל', על דרך הערבית תפוס, שמשמעה 'רופא' – וקרובה לצורה חאכם, שמשמעה 'מושל'. **ומלכות וכו'**: אל תותיר לו שלטון. **9 ינון**: משיח (פסחים נד ע"א). **10 צאן מרעיתך**: ישראל (על פי תה' עט, יג). **11 ה' וכו'**: שמ' לד, ו. **כלתה וכו'**: על פי "כלתה לתשועתך נפשי" (תה' קיט, פא). **12 תאנון**: תאניה, צער. **ואל וכו'**: על פי "אל תשחת עמך ונחלתך" (דב' ט, כו). **13 והוציא וכו'**: על פי 'היום הרת עולם' בתפילת מוסף של ראש השנה: "והוציא לאור משפטנו". **ותחשובה**: לשון קצרה – 'ותחשובה עלינו לטובה'. **14 יחיד**: הקדוש ברוך הוא. **15 מכונו**: על דרך הנאמר על המקדש: "להעמידו על מכונו" (עזרא ב, סח). הלשון מגומגמת, אולי מחמת שיבוש בהעתקה. **הואל**: רצה. **16 אריאל**: ירושלים (על פי יש' כט, א). **אלוה מעונה**: על פי "מענה אלהי קדם" (דב' לג, כז). **17 ה' וכו'**: דנ' ט, יט. **18 נופל במרץ**: אברהם, על פי: "ויפל אברם על פניו" (בר' יז, ג). **19 תוחק**: תיחקק, תירשם לדורות. **ערץ**: שמים.

20 חֲטָאִים כְּצֵל תִּרְחֵק וְיִשְׁעֵי יִצְמַח בְּאַרְצָא
וְתִהְיֶה תִפְלֵתְנוּ קְטוֹרֶת נְחֻשָׁבָה: וְיִי יִי אֵל תִּרְחֵק

20 חטאים: של ישראל, בני אברהם. **כצל תרחק**: על דרך "ויברח כצל ולא יעמוד" (איוב יד, ב). **תרחק**: כמו תרחיק. 21 ה' וכו': על פי "ואתה ה' אל תרחק" (תה' כב, כ). **ותהיה וכו'**: על פי "תכון תפלתי קטרת לפניך" (תה' קמא, ב)

הערות לכתב היד: 4 בכתב היד ולגואלינו; השיבונו, חילוף צירי בחולם 8 בכתב היד לרפא, חילוף חולם בצירי 20 כצל-כר בכתב היד.

קכג ולה איצא אל מלך

לְפָנֶיךָ צָרוּ עוֹלָמִים
אֵל וָרֵם עַל כָּל רָמִים
לְהַצִּיל נַפְשׁוֹת הַזְּמוּמִים
וְתִאֲבִיד כָּל קָמִים
בְּאֵנוּ לְבַקֵּשׁ רַחֲמֶיךָ
תְּמִיד נָמוּ לְשִׁמְיֶךָ
יַעֲלוּ לְאֹלְמֶיךָ
בְּעֵבֶר תְּמִים תַּעֲנֶה עִמִּי:

5 יְחִיד וְשׁוֹפֵט בְּצַדֵּק
נִכּוֹן בְּסֵאֵף בְּצַדֵּק
וְיִמְיִיךָ מְלֵאָה בְּצַדֵּק
עוֹד וּבְאִמּוֹנָה וְצַדֵּק
מְבִיט וְרוֹאֶה כָּל בְּסֵתֶר
וְאִי יוֹכֵל לְהַסְתֵּר
מֵעֵבִיר כָּל בְּסֵתֶר
וְשִׁפּוֹט לְהַקִּים אֶת בְּרִית עִמִּי:

ביאור ומקורות: 2 **נקו**: נקווה. 3 **אולמיר**: בית המקדש. 4 **קמים**: אויבים. **תמים**: אברהם אבינו, על פי: "התהלך לפני ה' והיה תמים" (בר' יז, א). 5 **יחיד וכו'**: כינויים לקדוש ברוך הוא. **שופט בצדק**: על פי "ישפט תבל בצדק" (תה' צו, ג). **מביט**: על פי "אם יצר עין הלא יביט" (תה' צד, ט). **ורואה כל בסתר**: "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו" (יר' כג, כד). 6 **נכון וכו'**: על פי "נכון כסאך מאז" (תה' צג, ב); "ויכון בצדק כסאו" (מש' כה, ה). 7 **וימניך וכו'**: על פי "צדק מלאה ימניך" (תה' מח, יא). **מעביר**: את החטא, סולח. 8 **ובאמונה וצדק**: על פי "יסיח אמונה יגיד צדק" (מש' יב, יז). **להקים וכו'**: על פי "והקימתי את בריתי אתכם" (וי' כו, ט).

<p>10 חֶסֶדְךָ בְּצַפּוֹן גָּבְרָה כָּל בְּרוּאֵיךָ נִבְחָרוּ חַיֹּת לְפָנַיִם נִדְבָרוּ בֹּא יִצְרוּרִים עֲבָרוּ</p>	<p>וְעַל רוּחַ שְׁמַיִם נָטִיתָ אֶרֶץ עַל בְּלִימָה תְּלִיתָהּ וְזָבַל בְּזָרַת תִּכְנַנְתָּ לְרֵאוֹת יָקָר וְעוֹז נֹתֵן לְעַמִּיךָ:</p>
<p>15 יְהוָה שְׁמַיִם כִּסְאָךָ תַּתֵּה וְהָאֶרֶץ הַדּוֹמִיָּה שְׁמַתָּ וְחֶלֶד בְּמִאֲמַר מִדְּדַתָּ וְתַבְנִית לְתַחֲתִית הַקְּיִמְתָּהּ</p>	<p>וְשְׁמֵי שְׁמַיִם לֹא יִכְלְלוּךָ וְצִבְאוֹת מַעְלֵה יְהַלְלוּךָ וְרוּחַ וְנִשְׁמָה יִסְלְסְלוּךָ לְהִיּוֹת כְּצִוְיָה קְרוּנָה לְעַמִּיךָ:</p>
<p>20 אַתָּה סוֹפֵר כָּל מַעֲשֵׂיִם וְאֲשֶׁר בְּעוֹלָם נַעֲשִׂיִם וּלְכֹל שְׂאֵר הַמַּעֲשֵׂיִם כַּמִּים לַיָּם מְכַסִּיִם</p>	<p>פּוֹקֵד נְשָׁמוֹת וְרוּחַ מְשַׁקֵּל תַּעֲשֶׂה לְרוּחַ מֵאוּצָרְךָ תּוֹצִיא רוּחַ בְּאוֹתוֹת וְנִסִּים תִּבְחָנוּן לְעַמִּיךָ:</p>

9 **חסדך וכו'**: על פי "נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה" (איוב כו, ז), ומשמעותו: בראת את העולם לטובת האדם. ואולי צריך לומר: בצפון, והוא על פי: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תה' לא, כ).
 10 **ברואיך נבחרו**: בני האדם, שהוא בחיר הבריאה. **ארץ וכו'**: ראו בטור הקודם. 11 **חיות וכו'**: הקדוש ברוך הוא נועץ במלאכיו בעת שברא את העולם. **חיות**: מלאכים, על פי חזון יח' א. **זבול**: שמים. **בזרת תכנת**: על פי "ושמים בצרת חכן" (יש' מ, יב). 12 **בו**: בזבול. **עברו**: למשפט. 13 **שמים כסאך**: על פי "ה' בשמים הכין כסאו" (תה' קג, יט). **ושמי וכו'**: מל"א ח, כז. 14 **והארץ וכו'**: על פי "והארץ הדם רגל" (יש' סו, א). **צבאות מעלה**: המלאכים. 15 **חלד**: עולם. **במאמר**: על פי ברכת הלבנה, "אשר במאמרו ברא שחקים".
 16 **מדדת**: על פי "מי מדד בשעלו מים" (יש' מ, יב). **יסלסלך**: יהללך, על פי "סלסלה ותרוקמך" (מש' ד, ח).
 17 **תחתית**: כינוי לארץ. **קרונה**: מוצפת אור, על פי: "כי קרן, עור פני משה" (שמ' לד, לה). 18 **אתה וכו'**: על פי ברכת זיכרונות במוסף של ראש השנה: "אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם". 18 **משקל וכו'**: על פי "לעשות לרוח משקל" (איוב כח, כה). 19 **מאוצרך וכו'**: על פי "מוציא רוח מאוצרותיו" (תה' קלה, ז). 20 **כמים וכו'**: על פי יש' יא, ט.

הערות לכתב היד: 7 בכתב היד בסומר, חילוף צירי בחולם 8 בכתב היד ופסוק 14 מעלה: כך בכתב היד 16 בכתב היד הקומתה, חילוף צירי בחולם וחולם בצירי 20 בכתב היד כאותות.

קכד ולה איצא אל מלך

לְמַעַן אֲצִיחַ צֹר תַחֲטוּבָה	לְנוֹצְרֵי תוֹרָה מְצוּחֶצְחָה
וּבְרוּחַ קִדְשׁוֹ הַטּוֹבָה	תַעֲלֶה כָּל בְּהַצְלָחָה
פֶּתַח אוֹצְרוֹתֶיהָ הַטּוֹבָה	לְעַמּוֹ וּלְעִירָהּ תַצְלִיחָה
וּלְצִיּוֹן תְּרוֹמֶם בְּטוֹבָה	יְיָ שְׁמַעָה יְיָ הַצְלִיחָה:

יְהִי לְיוֹנָה תַמָּה תְּשׁוּבָה	חֵישׁ, וְיִשְׁעָה הַצְמִיחָה	5
זְכוֹר עֲנִיָּה וְרַפָּא מְשׁוּבָה	כִּי נִפְשָׁה בְּעַפְרֵי שָׁחָה	
צֹר וּמִבְלָה בְּתִשׁוּבָה	וּבָאֵט נַחֵה לָהּ בְּהִנְחָה	
אֵל, וְעֲלִיָּה שׁוּבָה	בְּיוֹם עוֹנֵג וּמְנוּחָה:	

חוּס וְרוּחַם עַל כְּנָה	נְטוּעָה בְּמִים שְׁתוּלָה	
הַרְיִמָה כְּאֶבֶן בְּפִינָה	וּתַחֲתִיָּה שׁוּבָה	10
וְלָהּ תִּין מִגַּן וְצִנָּה	כִּי הִיא בְּתוֹךְ הַבְּתוּלָה	
בְּיִשְׁעָה שְׁמִחָה וְרִנָּה	תִּכּוֹן לְפִנְיָהּ, לְאַרְצָהּ מְשׁוּלָחָה:	

ביאור ומקורות: 1 **תחטובה וכו'**: "אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל כשם שעשיתם אותי חטיבה אחת בעולם הזה אפי אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא (תוספתא סוטה ז, ו). **נוצרי תורה**: ישראל, והלשון על פי: "נוצר תורה בן מבין" (מש' כח, ז). **מצוחצחה**: זכה וטהורה, ועל פי: "מצות ה' ברה מאירת עינים" (תה' יט, ט). 5 **יונה תמה**: כינוי לישראל על פי: "יונתי תמתי" (שה"ש ה, ב). **תשובבה**: תשיב לארץ ישראל. 6 **עניה, משובה**: כינויים לישראל על פי: "עניה סערה, לא נחמה" (יש' נד, יא); "שובה משבה ישראל" (יר' ג, יב). **נפשה וכו'**: על פי "שחה לעפר נפשנו" (תה' מד, כו). 9 **כנה וכו'**: כינוי לישראל על פי: "וכנה אשר נטעה ימינה" (תה' פ, טז); "אל מים רבים היא שתולה" (יח' יז, ח). 10 **הרימה וכו'**: על פי "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה" (תה' קיח, כב). **תחתיה**: כינוי לארץ, ור"ל: התל בגויים. 11 **צנה**: מגן, על פי "ערכו מגן וצנה" (יר' מו, ג). **בתך הבתולה**: כינוי לישראל. 12 **לארץ**: ישראל.

<p>וּפְנִיָּהֶם יְהִי מְקַלְמִים כִּי הַזֹּאת עָלֵיהֶם הוֹמְמִים בְּעַץ לְשׁוֹנָם הוֹמִים יַחֲדָיו יְהִי נִזְעָמִים וְהִיא כְּפָלִים לְקַחָה:</p>	<p>יִרְאוּ גוֹיִם וַיְבוֹשׂוּ מְדָרוֹת יְמִיָּהֶם יִלְבָּשׂוּ וְתַמִּיד יְמִיָּהֶם לֹא בּוֹשׂוּ וּבְרִיב בְּכָל יוֹם נִגָּשׂוּ</p>	15
<p>תְּנוּבָב עוֹד בְּתַפְלָה הוֹמְמוּ אֶל בְּתֵהָלָה וְתַסְמוֹךְ גְּאוּלָּה לְתַפְלָה וּכְבוֹדָךְ עָלֶיךָ הַזְרִיחָה:</p>	<p>אֵל, נָא בְּחִצְרוֹתֶיךָ וְתָרִים קוֹל בְּטִירוֹתֶיךָ: לְהַגִּיד כָּל גְּבוּרֹתֶיךָ לְהַאֲזִין בְּמַדּוֹתֶיךָ</p>	20

13 יראו וכו': מיכה ז, טז. ופניהם וכו': על פי "כִּפְתָּה כְּלָמָה פָּנֶיךָ" (תה' סט, ח). 14 קדרות וכו': על פי "אֶלְבִּישׁ שְׂמִיִם מְדָרוֹת" (יש' ג, ג). הנות: הרהורים רעים. רוממים: מתגברים על מחשבתם. 15 עץ: רעל, על פי: "חֲשֹׁבוּ מִחֲשָׁבוֹת נְשִׁיתָהָ עֵץ בְּלֶחֶמוֹ" (יר' יא, יט). הוומים: מרבים לדבר כנגד ישראל. 16 ובריב: נגד ישראל. נזעמים: על ידי הקדוש ברוך הוא. והיא וכו': ישראל, על פי: "כִּי לְקַחָה מִיַּד ה' כְּפָלִים בְּכָל חֲטָאתֶיךָ" (יש' מ, ב). 17 חצרותיך: חצרות המקדש. תנובב: יאמרו ישראל. 18 בטירותיך: כינוי למקדש, על פי יח' מו, כג. 19 ותסמוך וכו': על פי ההלכה שחייב אדם לסמוך ברכת הגאולה לאחר קריאת שמע לתפילת העמידה, וכאן משמעות הסמיכות שתבוא הגאולה מיד לאחר התפילה. 20 להאזין: לתפילת ישראל. במדותיך: שהקדוש ברוך הוא שומע תפילה. עליו: על ישראל או על המקדש, על פי: "וְכָבוֹד ה' עָלֶיךָ זָרַח" (יש' ס, א).

הערות לכתב היד: 7 בכתב היד וקבלה; ובאוס, חילוף צירי בחולם 13 בכתב היד ויובשו, חילוף צירי בחולם וחולם בצירי 15 בכתב היד בישו, חילוף חולם בצירי; בעץ – בכתב היד בעין, ונדמתה למעתיק הצדי הפשוטה כיוון ונון פשוטה 17 בכתב היד אל 19 בכתב היד גבורתיך, חילוף חולם בצירי 20 בכתב היד במאדותיך.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אברהם בן הרמב"ם, תרצ"ח **תשובות רבנו אברהם בן הרמב"ם** (מהדורת א"ח פריימן וש"ד גויטיין), ירושלים תרצ"ח.
- אלעמאני, תשס"ח **שירי ר' אהרן אלעמאני יוצאים לאור בצירוף מבוא חילופי נוסח וביאורים בידי שרה כהן**, ירושלים תשס"ח.
- בלאו, תשס"ו **י' בלאו, מילון לטקסטים ערביים יהודיים מימי הביניים**, ירושלים תשס"ו.
- גיא, תשס"ה **פ' גיא, פיוטי הסליחות לראש השנה ויום הכפורים עם פירוש כמוהר"ר יצחק ב"ר אברהם ונה**, ירושלים תשס"ה.
- טובי, תשכ"ה **י' טובי, נוסח התפילה של יהודי תימן, אפיקים ב (תשכ"ה)**, עמ' 5; **אפיקים ג (תשכ"ה)**, עמ' 7.
- טובי, תשכ"ז **י' טובי, צירי וחולם במבטא יהודי תימן. בתוך: י' רצהבי (עורך), בואי תימן - מחקרים ותעודות בתרבות יהודי תימן**, תל אביב תשכ"ז, עמ' 52-57.
- טובי, תשל"ט **י' טובי, סליחה למנצור בן דניאל, אפיקים ע (תשל"ט)**, עמ' 13.
- טובי, תשמ"ב **י' טובי, כתביהיד התימניים במכון בן צבי**, ירושלים תשמ"ב.
- טובי, תשמ"ב **י' טובי, פיוטי רב סעדיה גאון: מהדורה מדעית (של היוצרות) ומבוא כללי ליצירתו**, ירושלים תשמ"ב.
- טובי, תשנ"א **י' טובי, אברהם בן חלפון - שירים**, תל אביב תשנ"א.
- טובי, תשס"א **י' טובי, נוסח התפילה של יהודי תימן, תימא ז (תשס"א)**, עמ' 29-64.
- טובי, תש"ע **י' טובי, הגיית השווא הנע במסורת תימן הקדומה, בתוך: א' חזן וז' לבנת (עורכים), לשון חכמים והתחומים הנושקים לה: מבחר מאמרים לכבוד שמעון שרביט, רמת גן תש"ע**, עמ' 239-268.
- ליין, 1865 Edward William Lane, *Arabic English Lexicon*, London 1865 [reprint: Beirut 1968].
- משתא, תשמ"ו **תכלאל משתא שבזי - מהדורה מצולמת**, ירושלים תשמ"ו.
- עדני, תרמ"ז **שלום שלמה יצחק עדני (עורך), ספר סליחות כמנהג קהל קדוש תימנים**, ירושלים תרמ"ז.

- עמיר, תשע"א
 י' עמיר, 'שירי רבי יוסף בן ישראל: ביבליוגרפיה', בתוך:
 א' אטינגר וד' בר-מעוז (עורכים), **מטוב יוסף: ספר**
היובל לכבוד פרופ' יוסף טובי, כרך א, חיפה תשע"א,
 עמ' 386-392.
- פיאמנטה, 1991-1990
 Moshe Piamenta, *Dictionary of Post Classical Yemeni*
Arabic, Leiden, 1990-1991.
- פליישר, 1975
 ע' פליישר, **שירת הקודש העברית בימי הביניים**, ירושלים
 1975.
- צאלח, תשל"א
 יחיא צאלח, **תכלאל עץ חיים** (מהדורת שמעון צאלח
 ושלמה סייאני), ירושלים תשל"א.
- קאפח, תשי"ב
 ש' קרח (עורך), **תכלאל קדמונים** (מהדורה מצולמת),
 ירושלים תשכ"ד.
- רצהבי, תש"ד
 י' רצהבי, 'לקט פיוטים', **סיני** יד (תש"ד) עמ' רכד-רמ.
- רצהבי, תשי"א
 י' רצהבי, 'מאוצר הפיוט והשירה', **סיני** כח (תשי"א),
 עמ' קע-קפ.
- רצהבי, תשמ"ו
 י' רצהבי, "סדר רחמין" מתקופת הגאונים לעשרת ימי
 תשובה', בתוך: **ספר זיכרון לישיעהו אביעד-וולפסברג**,
 ירושלים תשמ"ו, עמ' 317-369.